

IJTIMOIIY BARQARORLIKNING FALSAFIY MOHIYATI VA UNI TA'MINLASHDA YOSHLAR HUQUQIY MADANIYATINING AHAMIYATI

Abror Jamolovich IDIBOYEV

mustaqil izlanuvchi

Samarqand davlat chet tillar instituti

Samarqand, O'zbekiston

e-mail: idiboevabrор@ gmail.com

Annotatsiya

Maqolada ijtimoiylashuvning faol bosqichida bo'lgan, ya'ni hayotga qadam qo'ygan yoshlarning huquqiy madaniyatini tahlil qilishning uslubiy va amaliy sotsiologik-huquqiy masalalari yoritilgan. Yoshlar huquqiy madaniyatining holati ularning yashash muhiti omillari va sharoitlarining yig'indisiga bog'liqligi hamda huquqiy madaniyatning eng kuchli bog'liqligi yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy tafakkuriga birinchi navbatda ta'sir etuvchi ijtimoiy, ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-siyosiy omillarga bog'liqligi ko'rsatilgan. O'z navbatida, yoshlar huquqiy madaniyatini yuksaltirish mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatiga katta ta'sir ko'rsatishi tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: huquqiy madaniyat, ijtimoiy foydali xulq, huquqiy nigilizm, huquqiy infantilizm, ijtimoiy start, ijtimoiy tavakkalchilik, yoshlar maksimalizmi, deviant xulq-atvor, deviant submadaniyat.

ФИЛОСОФСКАЯ СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ЗНАЧЕНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ В ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИИ

Аброр Жамолович ИДИБОЕВ

независимый исследователь

Самаркандский государственный институт

иностранных языков

Самарканд, Узбекистан

e-mail: idiboevabrор@ gmail.com

Аннотация

В статье освещены методологические и практические социолого-правовые вопросы анализа правовой культуры молодежи, находящейся на активной стадии социализации, то есть вступающей в жизнь. Показано, что состояние правовой культуры молодежи зависит от совокупности факторов и условий среды их проживания, при этом наиболее сильная зависимость правовой культуры наблюдается от социальных, социокультурных и социально-политических факторов, в первую очередь влияющих на правовое сознание и правовое мышление молодежи. В свою очередь, проанализировано, что повышение правовой культуры молодежи оказывает значительное влияние на социально-экономическую ситуацию в стране.

Ключевые слова: правовая культура, социально полезное поведение, правовой нигилизм, правовой инфантилизм, социальный start,

социальный риск, молодежный максимализм, девиантное поведение, девиантная субкультура.

Falsafada “barqarorlik” – tizimning muvozanatini saqlab qolishi, o‘ziga xos tartib-intizomni yo‘qotmasdan o‘zgaruvchan sharoitlarda mavjud bo‘la olish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. U tizim, tartib va muvozanat kabi kategoriyalar bilan izohlanadi. Madaniyat tushunchasi insonga nisbatan ilk bor Siseron tomonidan qo‘llanilgan bo‘lib, inson ruhini tarbiyalash ma‘nosini anglatadi. Bunda u madaniyatni insonni boshqa mavjudotlardan yuksaltiradigan samarali kuch sifatida ta’riflagan. Madaniyatni falsafa doirasida tahlil qiladigan bo‘lsak, “huquqiy madaniyat” tushunchasiga turli qarashlar mavjudligining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Ushbu tushunchaning mazmuni uning murakkabligi va ko‘p qirraligi bilan belgilab qo‘yiladi, chunki mazkur termin umumiyuridik, pedagogik, falsafiy, ijtimoiy, siyosiy va boshqa jihatlarni qamrab oladi.

Huquqiy madaniyat umuminsoniy madaniyatning huquq va huquqiy amaliyotda mujassamlangan jihatlaridan biri, fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligining majburiy elementlaridan biridir. U aholining huquqiy madaniyatini ham, mansabdor shaxslar, hokimiyat organlari va umuman davlatning huquqiy madaniyatini ham o‘z ichiga oladi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, aynan huquqiy madaniyat odamlarning xulq-atvorini turli etnik guruhlarining ijtimoiy-madaniy va tarixiy xususiyatlariga muvofiq tartibga soladi, ijtimoiy barqarorlikka erishish vositasi sifatida ishlaydi. Har qanday davlat huquqiy madaniyatining holati aniq tarixiy-huquqiy tizimi yetuklik darajasining muhim ko‘rsatkichidir.

Ye.V.Agranovskayaning fikricha “Huquqiy madaniyat – huquqqa, huquqiy tartibotga, qonuniylikka ijobiy munosabatni shakllantirish, huquqiy sohada ijtimoiy foydali xulqni ta’minlashga qaratilgan huquq va majburiyatlarning muhimligi, zarurligi, ijtimoiy ahamiyati haqidagi qarashlar, baholashlar, munosabatlar tizimidir [2].

Hozirgi vaqtda yosh avlod tobora ko‘proq huquqiy nigilizmda ayblanmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligini samarali shakllantirishga xalaqit beradigan nomaqbul ijtimoiy hodisa sifatida yoshlarning huquqiy infantilizmini yo‘q qilish vazifasi qo‘yiladi. Ammo shuni ta’kidlash joizki, yoshlar ma’lum bir jamiyat, ma’lum huquqiy tizim an’analari doirasida shakllanadi. Bu tobora ko‘proq jamiyatda mavjud bo‘lgan xatti-harakatlar qoidalari va me’yorlarini mensimaslik yoki ularni inkor etishda namoyon bo‘ladi. Yangi avlod dunyo haqidagi tasavvurini qayta shakllantirmoqda va bu O‘zbekiston yoshlarining asosiy qadriyatlariga aylanmoqda.

Yoshlar huquqlarini ta’minlash masalalarini xolisona o‘rganish bu masalada yetakchi bo‘lib hisoblangan “yoshlar”, “voyaga yetmaganlar”, “o‘smirlar” atamalarini va ularning bir-biriga munosabatini oldindan belgilab olishni talab qiladi. Biroq, eng qiyin muammolardan biri bu adekvat ta’riflarni tanlashdir. Ya’ni, har birimiz bilamizki, yosh avlod – bu inson kamoloti va rivojlanishining ma’lum bir bosqichi bo‘lib, bolalik va kattalar oralig‘idagi bir davrdir. Ammo bu davrning xronologik chegaralari va mazmuniy xususiyatlari qanday? Masalan, YUNESKO hujjatlarida qo‘yidagi yosh gradatsiyasini topish mumkin: yoshlar (15–24 yosh), o‘smirlar (15–17 yosh) va “yoshlar” (18–24 yosh)ga bo‘lingan [4].

Vikipediya ma’lumotlariga ko‘ra o‘spirinlik davri – bu shaxsning qaramlik darajasini shakllantirishi mumkin bo‘lgan davr bo‘lib, u turli madaniy nuqtai nazarlarga ko‘ra turli yo‘llar bilan belgilanishi mumkin. Shaxsiy tajriba insonning madaniy me’yorlari yoki urf-odatlarini bilan belgilanadi, yoshlarning qaramlik darajasi esa ularning oilasiga hissiy va iqtisodiy jihatdan qanchalik tayanishini anglatadi [5]. Bu davrda o‘smirda turli psixologik o‘zgarishlar bo‘ladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, aksariyat tillarda yosh toifalari dastlab insonning nafaqat xronologik yoshini, balki uning ijtimoiy, shu jumladan huquqiy maqomini ham bildiradi. Shunday qilib, mazkur ta’riflarning

mohiyatini birlamchi tahlil qilish bizga yosh va shaxsning ijtimoiy imkoniyatlari o'rtasidagi juda muhim o'zaro bog'liqlikni aniqlashga imkon beradi. Muayyan yosh, aniqrog'i, u tomonidan qabul qilingan shaxsning rivojlanish darajasi obyektiv ravishda uning ijtimoiy mavqeini, faoliyat xarakterini, ijtimoiy rollar doirasini va boshqalarni aks ettiradi. Shunday qilib, ulg'ayish jarayoni xronologik miqyosda rivojlanishdan tashqari, ijtimoiy mavqeni o'zgartirish, yangi huquq va erkinliklarni olish va ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Hozirgi vaqtda inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish sivilizatsiyalashgan jamiyat, uning eng murakkab iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy muammolarni hal etish qobiliyatining asosiy mezoni hisoblanadi. Ye.A. Lukasheva "Inson, huquq, sivilizatsiyalar: me'yoriy va qiymat o'lchovi" asarida huquqiy madaniyatni oshirish, inson huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini ta'minlash masalasiga e'tibor beradi. Uning ta'kidlashicha, mansabdor shaxslarning huquqiy nigilizmi qonunga hurmatsizlik va uni e'tiborsiz qoldirishda eng aniq namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, muallif hozirda huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayonida ko'plab muammolar mavjudligini qayd etadi. Bu, birinchi navbatda, aholining huquqiy savodsizligi, qonun ijodkorligi jarayonining murakkabligi, huquqiy hujjatlarning haqiqatga tez-tez zid kelishi, shuningdek, kuchli huquqiy mafkuraning rivojlanmaganligi va natijada, huquqiy nigilizm axloqiy tamoyillarni inkor etishidir [1].

Bizningcha, shu va boshqa muammolarni hal etish qonun ijodkorligi shuningdek, ommaviy axborot vositalari, badiiy adabiyot, kino va san'at orqali jamiyatning huquqiy madaniyati darajasini oshirish sohasida aniq maqsadli davlat siyosatini taqozo etadi. Huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayonida qonunga, huquqqa ijobiy munosabatni shakllantirish, fuqarolarning davlat va jamiyat oldidagi huquq va majburiyatlarini bilishi asosiy vazifalardan hisoblanadi. Zamonaviy yoshlarda huquqiy madaniyatning pastligi mamlakat aholisi uchun ham umumiy miqyosda, ham mahalliy miqyosda o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi.

Bu muammolar, ayniqsa, ijtimoiy boshlang'ich bosqichida bo'lgan va shuning uchun tashqi ta'sirlarga ko'proq moyil bo'lgan yoshlar orasida og'riqli yoshlarning ushbu qismi xulq-atvorining asosiy guruhi ekanligini hisobga olsak, ularning huquqiy madaniyatini oshirish holati va muammolari bo'yicha tadqiqotlar yangilanishi zarurligi shubhasiz. Yoshlarning huquqiy ongi va tafakkuri, shunga mos ravishda huquqiy xulq-atvori ham ularning bilim darajasi va xususiyatiga, qonunlarga bo'lgan ishonchiga bog'liq. Yoshlarning ijtimoiy starti davridagi huquqiy madaniyati, ushbu hodisaning zamonaviy O'zbekiston jamiyatida mavjudligi va uning asosiy ijtimoiy institutlarining faoliyati bilan bog'liqligi ayniqsa, mazkur siyosat o'smirlar va yoshlarni ijtimoiylashtirishga qaratilgan bir paytda milliy yoshlar siyosatining imperativ elementiga aylanishi kerak.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, ijtimoiy-huquqiy munosabatlar nazariyasi nuqtai nazaridan, huquqiy ong darajasi ko'plab omillar ta'sirida shakllangan shaxsning ijtimoiy-huquqiy munosabatiga bog'liq bo'lib, ulardan biri huquq faniga oid maxsus ma'lumot va chuqur bilimlarning mavjudligi bo'lishi mumkin. Huquqiy nigilizm ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy-huquqiy munosabatlarning chegaraviy, salbiy chetga chiqadigan va qisman beqaror tizim asosida rivojlanadi. Ya'ni mazkur vaziyatda yoshlar sotsiologiyasida ijtimoiy tavakkalchilik va yoshlar maksimalizmi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishimiz mumkin. Yoshlarning shaxsiyati sotsializatsiya bosqichida bo'lganligi sababli va ijtimoiy voqelik hodisalariga hali to'liq munosabatda bo'lmaganligi bois, ular tashqaridagi ta'sirga ko'proq beriladilar va hamma narsani boshqa ijtimoiy guruhlariga qaraganda ancha yorqinroq idrok etishga moyil bo'ladilar hamda shu sababli o'z dunyoqarashini ham ko'proq namoyon qiladilar. Bundan shu xulosa kelib chiqadiki, ijtimoiy voqelik tendentsiyalarini o'rganish uchun eng maqbul keladigan makon – bu yoshlar muhitidir.

Mamlakatimizdagi bu tendentsiyalar birinchi navbatda va ko'p jihatdan davlatimiz ta'lim sohasining holatiga bog'liq. Ta'lim sotsiologiyasi ta'limning mavjudligi va ixtisoslashuvining shaxs yoki ijtimoiy guruhning muayyan

ijtimoiy hodisalarga bo'lgan munosabatiga ta'sirini o'rganganligi sababli, umuman ta'limning mavjudligi va xususan, ixtisoslashtirilgan ta'limning mavjudligi o'rtasidagi bog'liqlikni tasdiqlovchi holat shaxsning huquqiy ongini belgilovchi omil sifatida katta ijtimoiy ahamiyatga ega. Yoshlar huquqiy madaniyatiga ta'sir etuvchi omillardan yana biri – bu deviant xulq-atvor sotsiologiyasi doirasida o'rganiladigan deviant submadaniyatlarning mavjudligidir, ya'ni shaxsning me'yor va munosabatlarga bo'lgan qarashlari u o'zini tanitadigan submadaniyatning me'yorlari va qadriyatlari bilan belgilanadi.

Inson tegishli bo'lgan submadaniyat uning qadriyat yo'nalishiga ham, shaxsiyatiga ham ta'sir qiladi, ayniqsa, agar ikkinchisi shakllanish jarayonida bo'lsa. Masalan, professional huquqshunoslarning huquqiy submadaniyati, aslida uning tashuvchilari bo'lib hisoblanganliklari bois, deviantogen submadaniyat sifatida, huquqiy normalarni va huquqning haqiqiy mohiyatini bilish mezoniga ko'ra jamiyatning qolgan qismi madaniyatiga taqqoslanadi. Shundan kelib chiqib yoshlarning huquqiy ongi va tafakkuri, shunga mos ravishda huquqiy xulq-atvori ham ularning bilim darajasi va xususiyatiga, qonunlarga bo'lgan ishonchiga bog'liq hisoblanadi. Bu natijalarga erishish uchun esa yosh avlodning sog'lom o'sishi, sifatli ta'lim olishi va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishini ta'minlash, shuningdek, yoshlarning madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari va kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlarni tizimli yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Aynan shu maqsadlarga erishish uchun "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Vazirlar Mahkamasining Qarori qabul qilingan bo'lib, unda yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari etib va aynan mamlakatda xavfsizlik, adolat va ekologik barqarorlikni ta'minlashda yoshlarning rolini oshirish yo'nalishida yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini rivojlantirish vazifasi ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [6].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Ijtimoiy barqarorlik – jamiyatning murakkab tizimli holati bo'lib, falsafiy kategoriyalar orqali tahlil qilinganda

uning negizida muvozanat, tartib, uyg'unlik va ijtimoiy ongning yuksak darajasi yotgani namoyon bo'ladi. Dialektik qonunlar ijtimoiy barqarorlikning shakllanish jarayonini chuqur anglash imkonini beradi. Yoshlar huquqlarini ta'minlash masalalari bo'yicha davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning rivojlanishini ko'rib chiqish uning huquqiy madaniyat darajasiga bog'liqligini aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш Концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 18 январ 23-сон қарорига 1-илова.
<https://lex.uz/ru/docs/-5234746>
2. Аграновская Е.В. Правовая культура как фактор укрепления социалистического образа жизни: автореферат диссертации кандидата философских наук. – Москва, 1982.
3. Лукашева Е. А. Человек, право, цивилизации: нормативно-ценностное измерение / Е. А. Лукашева. – Москва: Норма, 2009. – 384 с.
4. The global situation of youth in the 1990s: Trends & prospects / UN Office at Vienna. Center for social develop a humanitarian affairs. – N. Y. Un, 1993. – VI. – 65 p. Globallashuv asoslari. O'quv qo'llanma. Samarqand: – "SamDCHTI" nashriyoti, 2023. – 6 bet.
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBsmirlik>